

УДК 789.5:78.087.68

ББК 85.313(4 Укр.)

Богдан Кіндратюк

ДОСЛІДЖЕННЯ ДЗВОНАРСТВА В УКРАЇНСЬКІЙ ЕМІГРАЦІЇ ТА ДІАСПОРІ

Узагальнюються результати досліджень фундаторів української кампанології, зокрема тих, що творили в еміграції та діаспорі: В.Біднов, В.Січинський, В.Кармазин-Каковський, У.Самчук та інші. У час, коли не все з написаного можна було опублікувати в Україні, вони знайомили світ із надбаннями її дзвонарства, служили національній культурі. Праці науковців, композиторів, письменників еміграції та діаспори забезпечили безперервність у його вивченні.

Ключові слова: дзвони, дзвоніння, людвисарство, кампанологія, кампанологи, еміграція, наукові джерела, дзвонарська культура.

Умовою успішного становлення української кампанології як комплексної науки про всі аспекти виготовлення, функціонування та відображення дзвонів у нашій культурі є не тільки створення наукової джерельної бази, а й забезпечення тягlosti в дослідженнях, узагальнення їхніх результатів. Вирішенню цих завдань сприяє вивчення творів, написаних в еміграції, зокрема Василем Бідновим (1874–1935), Володимиром Січинським (1894–1962), Уласом Самчуком (1905–1987) та іншими.

Одним із перших джерел української кампанології є богослужбові книги, з якими після хрещення Русі-України прийшло регламентоване вживання дзвонів за допомогою бил. Згодом вони поступово замінялися дзвонами. Важливою основою дзвонарства став поміщений у Требнику 1646 р. митрополита Петра Могили запозичений із Заходу спеціальний чин освячення нового дзвона (тут з'ясовується його смисл і значення при храмах) [37, с. 1107–1113]. Перші спеціальні розвідки про дзвони й дзвоніння, що певною мірою висвітлювали побутування дзвонів і дзвонів у Київській Русі, появились в другій половині XVIII ст. [20, с.181]. Однак вони писалися в річищі московської методології історії. У наступному столітті в єпархіальних відомостях публікувалися статті, присвячені тому чи іншому дзвону [21], згадувалися дзвони окремих парафій. Багато інформації про їхні дзвони зібрано в незакінченій п'ятитомній серії праць Миколи Теодоровича (1859–?) [36], роботах Юхима Січинського (Січинського) (1859–1937) [32] та інших діячів церкви, присвячених історико-статистичному опису єпархій [16]. Водночас публікувалися кампанологічні розвідки, у яких вивчалася історія окремої пам'ятки [14; 39], чи робилася спроба систематизованого опису історії дзвонів в Україні [10; 26], тобто разом із процесом нагромадження джерел, окремих фактів проходило їхнє опрацювання.

Особливо цьому посприяло системне публікування джерел у другій половині XIX ст. Київською археографічною комісією (“Временная Комиссия для разбора древних актов”), яку заснували з ініціативи Михайла Максимовича 1843 р. для видання давніх архівних матеріалів. Комісія, що з тимчасової де-факто була постійною, зразу потрапила на ділі в руки українських культурних і громадських діячів (Михайло Максимович (1804–1873), Микола Іванишев (1811–1874), Василь Домбровський (1810–1846), Михайло Судієнко (1802–1874)), серед співпрацівників були Тарас Шевченко (1814–1861) (за завданням Комісії робив замальовки пам'яток архітектури), Пантелеймон Куліш (1819–1897). Діяльність у ній цих і багатьох інших відданих науці людей принесла велику користь, адже було видано чимало нових важливих джерельних матеріалів до української історії, археології, палеографії, картографії тощо. З 1863 р. у Комісії почав працювати Володимир Антонович (1834–1908). Головним її виданням був тридцятип'ятитомний “Архив Юго-Западной России” (1859–1914). Серед публікацій Археографічної комісії, зокрема таких, як “Древности Юго-Западного Края” (3 зошити), “Палеографический Изборник”, “Сборник материалов по истории Юго-Западной России” (2 томи), зібрання козацьких літописів та інших, поважне місце займає п'ятитомна збірка “Акты, относящиеся к истории Западной России” (1846–1853), а також надзвичайно багата на український матеріал XIV–XVII ст. п'ятнадцятитомна серія “Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России” (1863–1892) [23]. Тут удалося зібрати велику кількість джерельного матеріалу, де зустрічаються згадки й ширші дані про дзвони.

Усі ці матеріали значно збагатили джерельну базу дзвонарської культури України. Окремі документи, які ввійшли до згаданих видань, часом використовувалися при написанні історії окремих дзвонів Львова Каролем Бадецьким (1886–1953) [1; 2], Богданом Янушем (1889–1932)

(підписував свої праці псевдонімом В.Карпович) [8]; ширше в контексті музикознавчих студій ужив систематизовані джерела при написанні 1917 р. дисертації про музику Пилип Козицький (1893–1960) [11].

Першим глибоким дослідженням роботи людвисарів (іноді їх “називали й котлярами, а також дзвінниками” [18], колокольниками [17, с. 15]) в історії українського відливицтва позначився Вадим Модзалевський (1873–1920). Виступаючи в останній рік свого життя з доповіддю на засіданні Секції історії мистецтва Українського Наукового Товариства, привернув увагу до відливання дзвонів, яке розвинулося в нас під впливом західного мистецтва через Польщу, а розвій людвисарства (виготовлення предметів із міді) й конвисарства (виробництво предметів з олова) в Україні припав на другу половину XVII й першу чверть XVIII ст.; на відміну від Лівобережжя, на Правобережжі яскраво, як установив мистецтвознавець, спостерігалася певна спеціалізація між людвисарями й конвисарями; він наголосив на потребі реєстрування та фотографування дзвонів, гармат та інших виробів; підкреслив, що дослідження історії відливицтва й “взагалі мистецтва неможливо без планомірного використання наших архівів. Цю задачу мусить взяти на себе Секція історії мистецтва Українського Наукового Товариства, і цим буде покладено початок документальної історії мистецтва” [18].

Кампанологічні пошуки В.Модзалевського знайшли продовження в студіях етнографа, мистецтвознавця Бориса Пилипенка (1892–1937). У спеціальній розвідці “Видатна пам’ятка українського людвисарства (Мазепин дзвін)” описується цей церковний атрибут, аналізується доба гетьманщини як сприятливий час для розвою відливицького мистецтва, фахово характеризуються особливості українських дзвонів, їхні оздоблення, згадуються людвисарі тощо. Виклад супроводжується покликаннями, докладними примітками, які свідчать про обізнаність Б.Пилипенка з багатьма нюансами національної кампанології. У більшості з 97-ми покликань указані нові джерела, частина з яких отримана в ході його польових розвідок (відкрив, описав багато невідомих попереднім дослідникам цікавих пам’яток людвисарства на Чернігівщині) [25]. Як установив В.Біднов, Б.Пилипенко робив доповідь “Мазепин дзвін” в одній із комісій Української Академії Наук, а деякі результати його пошуків опублікував 1930 р. журнал “Україна” [3, с.116].

Однак трагічний кінець українського відродження 20-х років XX ст., знищення дзвонів обірвали сподівання щодо ґрунтовного й усебічного вивчення національного дзвонарства. Його дослідження продовжилося в еміграції. Одним із послідовників кампанологічних студій став В.Біднов. У праці “Дзвони”, написаній на основі літописів, публікацій III Археологічного з’їзду, робіт польських авторів [2; 22], студій російського дослідника історії церкви Євгенія Голубінського (1834–1912), поважної енциклопедичної статті А.Петровського [24], досліджень В.Модзалевського, Б.Пилипенка та інших про біла й дзвони як прадавні засоби закликати на молитву, літургійно-музичні інструменти, висловлюється критичне ставлення до оповідань про винахід дзвона й перше його вживання св. Павлином, прослідковується розповсюдження дзвонів в Європі й час появи тут великих литих дзвонів; відзначається найбільша правдоподібність запозичення їх Київською Руссю від німців, оскільки літописна назва дзвона, що потім перейшла й у російську мову, “колокол” походить від німецького слова *die Glocke*. Аналізуючи літописні повідомлення про дзвони, слушно виділяється вагома роль Галицько-Волинського князівства в збереженні й розвитку давньоруської традиції їхнього відливання; пояснюється звичай робити на них написи, до якої церкви відливалися та час виготовлення, надання їм імен. Узагальнюючи походження назв дзвонів, робиться висновок, що найбільше розповсюджені імена жертводавців, а також у зв’язку з функціональним призначенням (день і час, коли б’ють у той чи інший дзвін). Щодо кількості дзвонів для кожного храму, то вона визначалася не тільки практичними потребами, а й матеріальним статком і стараннями парафіян. Зауважується, що подорожуючих по Україні чужинців у XVII ст. деякі дзвони дивували великими розмірами. Називаючи художньо цінні дзвони, характеризуються їхні оздоблення, а для порівняння подаються вага й розміри найважчих дзвонів з інших країн. Не забуваються гетьман Іван Мазепа (1639–1709) як щедрий жертводавець виготовлення цих важливих церковних належностей і пізніша втрата дорогоцінних пам’яток старовини й мистецтва через “потреби індустріалізації” в СРСР. Насамкінець, у примітці редакції повідомляється, що це перший розділ розвідки про дзвони, а в подальших рубриках ітиметься про їхнє богослужбове значення, різні способи

дзвоніння та ін. Однак продовження статті досі не віднайдене, можливо, зберігається в якомусь архіві на Заході.

Одним із фундаторів української кампанології став син Ю.Січинського – В.Січинський, який на початку ХХ ст. вивчав дзвіниці й дзвони Галицької України, пропагував їх як мистецький спадок [33]. Пізніше свої студії присвятив історії виробництва дзвонів, писав про розвиток цехів, підтверджував тяглість традиції лиття дзвонів від княжих часів, “хоч в XIV–XV ст. зустрічаємо на західноукраїнських землях імена німецьких майстрів” [34, с.87–88]. В.Січинський склав “Реєстр майстрів”, серед яких – значна кількість людвисарів, роки їхнього життя, місця праці тощо (пізніше Павло Жолтовський (1904–1986) уклав “Словник майстрів художнього лиття”) [4, с.109–128].

Уже в еміграції В.Січинський написав гасло “Дзвони” до Енциклопедії українознавства. У цій статті зібрано відомості про національне дзвонарство, зокрема ті, які не могли бути опубліковані в СРСР. Починається виклад відзначенням окремої поширеної галузі людвисарства в старі часи – відливання дзвонів, що стояло на високому технічному й мистецькому рівні. Привертається увага до літописних рядків, які містять відомості про дзвони в Русі-Україні, згадуються відливач дзвонів Миколай (1382 р. працював у Львові) та напис на найбільш старовинному тамтешньому дзвоні 1341 р. із церкви св. Юра. Подаються відомості про найдавніші дзвони – 1473 р. із подільської церкви в Сутківцях, 1346 р. Володимира на Волині, 1571 р. із вежі Корнякта у Львові, 1587 р. із чернечої обителі в Зимному на Волині. Відзначаючи, що в старі часи дзвони відливалися на місцях їхнього призначення, нагадується про їхнє виробництво в XIII ст. у Галичі, XIV–XVII ст. у Львові (звертається увага на мистецький витвір його майстрів – дзвін 1653 р. у Розділлі). Водночас В.Січинський пише про розвій людвисарського промислу на Придніпров’ї в XVII–XVIII ст. і дзвони відомих людвисарів. Згадує про віднайденій 1929 р. на Чернігівщині дзвін вагою 640 кг із 1699 р. відомого військового людвисаря Карпа Балашевича († до 1735 р.), що оздобив витвір гербом і зображенням І.Мазепи на весь зріст. Подає відомості про великі відливарні дзвонів половини XVIII ст. у Бродах (відомий дзвін 1747 р. Іллі Дублянського († 1747 р.), у Чорному острові на Поділлі (дзвін 1772 р. майстра Василя), на Закарпатті. Незважаючи на те, що в XIX ст. людвисарство в Україні погіршилося, але до Першої світової війни дзвони відливалися на багатьох підприємствах, зокрема Західної України. Завершує статтю згадка про знищення з весни 1930 р. по всій Україні ніби на потреби в кольорових металах ряду історичних дзвонів [35]. Стаття написана В.Січинським на основі праць польського кампанолога К.Бадецького, розвідок В.Модзалевського, В.Біднова.

Закономірно, що про дзвони йдеться в літургійній літературі, опублікованій в еміграції. У Службі Божій св. Йоанна Золотоустого, виданій у Канаді наприкінці 40-х років минулого століття, звертається увага на відзначення дзвоніннями найбільш важливих місць богослужіння, при цьому зауважується різна їхня кількість: “Служачий дзвонить три рази по три” чи “коли священник благословить хліб, служачий дзвонить 3 рази” або “служачий дзвонить раз” [19, с.303], “служачий дзвонить раз”, “служачий дзвонить три рази” [19, с.305] і т. п. У праці ще одного діяча нашої культури в еміграції о. Юліана Катрія (1912–2000) “Пізнай свій обряд” [9] та інших подібних джерелах щодо богослужіння в Українській греко-католицькій церкві теж йдеться про вживання дзвонів, звертається увага на відмінності щодо використання бил, клепал і дзвонів у Страсний тиждень і Воскресні торжества.

Вивченню дзвонарства сприяли студії, у яких досліджувалися форми давніх дзвіниць [6] як пам’яток із датами побудови на Бойківщині між 1500–1800 роками чи форми пізніших дзвіниць із 1800 р. до наших днів, подавалися типи дзвіниць у профілях [7].

Не міг би побачити світ у добу більшовизму на теренах радянської України збірник народних пісень “Українські народні мелодії”, у назві яких часто трапляється слово “дзвін” чи “дзвонити” [38]. Таких творів тут є шістнадцять. Тобто завдяки музикологу з еміграції Зіновію Лиську (1895–1969), що уклав збірник, збагатилася нотографія дзвонарства.

Поширенню відомостей про українські дзвони й дзвонарське мистецтво на Заході сприяли не тільки публікації науковців, що вийшли з України, а й трудові емігранти, що створювали парафії, оснащували церкви дзвонами. Частина з них поставлялася з Калуша [40, с.35–36]. Нині вихідці з еміграції часто виступають жертводавцями зведення церков [5, с.30], обладнання їх дзвонами.

Цінні відомості про дзвонарство знаходимо в спогадах, які опубліковані в еміграції [31, с.6–7, 36–39]. Водночас у художніх творах письменника У.Самчука правдиво відображено невід'ємну складову звукового довкілля ще початку ХХ ст. – музику дзвонів. І це не випадково, адже дитинство та юність цього митця пройшли на багатій дзвонарськими традиціями Волині. У його творах є особливо ємні словесні образи музики дзвонів, що допомогло митцю розкрити силу її впливу. Хоч враження персонажів його художніх творів від музики дзвонів є суб'єктивним, однак це допомагає нам глибше пізнати духовний світ людини, не тільки краще пізнати багатство української культури, її регіональні традиції, а й диференціювати свої почуття, повніше їх пережити при сприйнятті дзвонів. Оскільки цей майстер художнього слова не писав спеціального дослідження, присвяченого дзвонарству, а мав інші завдання, тобто його не зацікавила тенденційність, то читач, що народився в бездзвонівому довкіллі, ознайомлюючись із такими творами, легко переконується – церковні й громадські дзвоніння були домінантою звукової палітри села чи міста; вони, супроводжуючи українця від народження до смерті, розміряли усталений плін життя, у кожного його оздоровлювали. Водночас кампанолог у романах У.Самчука знаходить підтвердження про багато аспектів побутування церковних дзвонів.

У.Самчук пише про село Дермань – незвичне місце в історії церковних дзвонів і дзвонів: “Володька згадує Дермань, монастир, шипучі смереки і бамкання вечірнього дзвона” [28, с.391]; навчався майбутній письменник у Крем'янці (нині Кременець) – своєрідному осередку церковного життя. Тут, як і в околицях, було багато храмів із дзвіницями, функціонувала в місті духовна семінарія тощо. Тобто його дитинство й молоді роки проходили в довкіллі, збагаченому різними церковними дзвоніннями. Їхнє відображення в художньому світі творів У.Самчука має для нас особливе значення. “У селі монастир. Багато віків розносився над селом його великий дзвін. А коли весни приходили [...], вечірній монастирський дзвін тоді натужно виривався з квітучого моря і довго дзвенів над вишневіми хмарами” [30, с.140–141]. “І так було багато віків. [...] На місці дерева ставали мури, а монастир, і дзвони, і весни з цвітом, сонцем та соловейковим співом були ті ж” [30, с.141]. Образ дзвонів, разом із монастирем, весною “з цвітом, сонцем та соловейковим співом”, хоч “мінялися люди, мінялися стріхи, гусли і ширшали сади” [30, с.141], подаються як ознаки багатовікового незмінного укладу життя. Страшна втрата, коли на потреби індустріалізації перших п'ятирічок “зняли й відвезли дзвони” [30, с.141].

У різних регіонах України є свої звичаї вживання дзвонів перед Великоднем; якщо на Галичині вони в ці дні замовкають і використовуються тільки біла, то на Волині у дзвони, хоч менше й тихіше, не перестають бити: “Йшло до Великодня... [...] Кожного вечора над селом бамкає дзвін, і люди йдуть говіти” [29, с.147]; “у четвер вечером знов пішов до церкви. Це “Страсть” [...]. Знов горять свічки і дзвонять дзвони” [29, с.152]. Підтвердженням того, що найбільше били у дзвони на Великдень, є змалювання в'їзду в Тилявку: “Велетенське сонце спало над нею, назустріч линули дзвони. То ж це ще Великдень, то ж на Великдень без перерви б'ють у всі дзвони” [27, с.206]. Про них у ці дні йдеться в третій частині роману: “Цілий день безперестанку дзвонять дзвони” [29, с.152]. Водночас маємо нагоду дізнатися, що в різних регіонах України, зокрема на Волині, як і на Бойківщині, Галичині, традиційно в ці дні безперервно, аж до вечірнього богослужіння, лунали дзвони. У цей час узвичаєно дозволяти бити в них усім бажаючим.

Церковні дзвони, звучання яких теж сприяло створенню особливого настрою, були невід'ємною складовою при змалюванні різних картин природи й характеристики звукового довкілля: “На перший день Великодня, коли скрізь люди святочні ходять, коли без перерви дзвони відзвонюють та цвітуть черешні і все довкруги радіє” [27, с.134]; “пасіка нагадує забутий музичний інструмент. Хтось ударив по його струнах і вони бринять, зливаючись із далеким дзвоном, що птахами несеться з півдня, з-за лісу, де в синій далечі горить на сонці позолотою хрест і біліє над зеленню прадавня дзвіниця” [27, с.165].

Навіть після реквізицій дзвонів на мілітаристські потреби деякі ідіофони, як довідуємося, були повернуті парафіям і, коли прийшов Великдень, “знов появилися дзвони. Привезли їх якось. Люди оживають також” [28, с.515]. Звуки дзвонів У.Самчук прямо пов'язує з відновленням життя в селі: “Ось весна йде, буде надзвичайний із надзвичайних Великдень, вдарять дзвони” [28, с.392].

Письменник майстерно використовує образ церковних дзвонів. Розділ восьмий частини третьої “Батько і син” роману “Волинь” розпочинається так: “Великодні дзвони віддзвонили. Довго ще по широких, сонячних полях стояли в повітрі їх звуки. Здавалося, вони все ще вириваються з отого місця, де над густим садом блищить золотий хрест, розлітаються по всіх полях і застигають” [29, с.155]. Подібно починається тринадцятий розділ: “Великдень злагіднив настрої села. Люди йшли до церкви... Христос воскрес... Дзвони... Сонце” [29, с.268]. Майже так само про позитивний вплив цих днів (вони тісно пов’язані із дзвоною музикою) на людей оповідається в романі “Марія”: “Великдень став дійсно святом Марії. Вийшли з Корнієм і дітьми до церкви. Дзвони дзвонять, сміється небо і земля” [30, с.99]. Інший фрагмент роману “Волинь” підтверджує обов’язковість биття у дзвони під час богослужіння, але оскільки їх реквізували, то вірні змушені знаходити замічник – клепало, у ролі якого виступали куски рейок. Так, у ході Страстей, при читанні Святого Письма, мусить звучати дзвонова музика: “Батюшка читає дванадцять євангелій. Дзвонять у рейки, бо дзвони зняли” [28, с.392]. Фрагменти рейок теж поміщалися на споруді для дзвонів: “На дзвіниці б’ють у рейки” [28, с.394].

Звичай дзвонити під час похорону згадується так: “Коло [...] церкви знов натовп. Володька міркує, що це, мабуть, похорон Яська. На дзвіниці б’ють у щити та рейки” [28, с.428]. Окрім залізних знарядь, використовували, напевно, і дерев’яні щити, збиті з дощок (звичай уживати біла відомий ще з доби Київської Русі, коли з їхньою допомогою в монастирях на богослужіннях, відзначали основні пункти розпорядку дня тощо).

Важливе значення мали чернечі обителі, тут підбиралися цілі комплекти дзвонів – від мугтнього благовісника до задзвінних. Особливий вплив мали найбільші дзвони: “У суботу, коли сонце досягає славетного вечірнього пруга, поволі бамкає великий монастирський дзвін [...]. Бамм!.. Бамм-м!.. Бамм-м!.. – далеко й широко хвилюється і розливається навкруги. По полях, садах ворухнуться працьовитий люд і слухає: бамм!.. бамм!.. бамм!..” [30, с.16].

Цікавий опис дії на людей, які прийшли на прощу, найбільшого дзвона Почаївської лаври (його вага 698 пудів 30 фунтів, відлитий 1886 р.), враження прочан від його грандіозних звуків: “Вдарив велетенський дзвін, і від його громового рокоту затремтіли люди, дерева, земля. Ну, люди! Вже час! Вставаймо! Серед глибокої тиші, під звуки велетенського дзвону слова ті видаються закликком [...]. Все ближче і ближче лавра [...]. Все потужніше гуде великий дзвін, розтягаючи своє бамкання геть навколо, як далеко сягне око” [28, с.448].

Люди добре знали функціональне призначення різних дзвонів, що підтверджується згадкою письменника про “останній день масляної. У монастирі бамкає дзвін, правиться перша постова вечірня” [28, с.461]. Однак після реквізиції тільки в чернечій обителі били у дзвони, у парафіяльних храмах їх усе ще не було: “У приходській церкві ударили в рейки та щити на вечірню” [28, с.474].

Нинішньому поколінню допомагає дотримуватися прадавнього звичаю хреститися при перших ударах цих церковних атрибутів засвоєння таких рядків: “Хвилі дзвону долетіли й сюди. Мартин зупинився, зняв [...] кашкет і тричі поклав на себе широкий хрест. Марія хрестилася також” [30, с.16].

Церковні дзвони використовувалися в критичних життєвих ситуаціях: “Тікати! Бігти до монастиря. Бити на сполох” [28, с.475]. Водночас маємо приклад, що в таких обставинах звучання цих церковних атрибутів сприяло мобілізації душевних сил людей. Їхній стабілізації допомагало відзначення дзвонами розміреного плину часу: “Вечоріє. У монастирі бамкає дзвін” [28, с.518]; навіть прихід Нового року був позначений розрізненням звучання цих ідіофонів: “І чує Іван з сусіднього села дзвони. Великий дзвін вдарив дванадцять разів” [29, с.127].

Згадка про дзвони допомагає письменникові показати лихоліття війни, підсилити відчуття від її бід, коли люди втекли із села: “На дзвіниці ніхто не турбує великого дзвону. Тихо навколо” [28, с.513]. Подібна зловіща тиша наступила після розкуркулення, коли зимою “не стало монастиря, затихло “Світе тихий”. Погасли дзвони і свічки” [30, с.154].

Водночас ці церковні атрибути – невід’ємна складова звукового довілля: “Сонце привітливо сповзало вниз, цвів бузок, бамкав вечірній дзвін. До села верталися з полів дівчата” [29, с.187]; у цій самій порі дня “чути бамкання дзвону. Його звуки повільно вириваються з садів і розливаються ген навкруги. Десь там на полях, далеко зливаються вони зі звуками обжинкових пісень” [29, с.291].

Помірні удари дзвонів сприяли заспокоєнню втомленої людини: “Марія притягла з поля старечі ноги, сіла під залитою цвітом грушею і слухала згасаючу пісню сонця та вечірнього дзвону” [30, с.130]. Він був невіддільним компонентом розміреного плину тогочасного життя села: “Вернулися – неділя, Бог, дзвони, вернулися тихі сонячні вечори і очікування недільного відпочинку” [30, с.130].

У кульмінації роману “Волинь” образ дзвона, його звучання подано як мобілізуючий чинник, стрижень святкової атмосфери: “Дзвін від самого рання бушував над селом [...], всіх зводив, всіх гнав до Тилявки, всіх випростовував і бадьорив [...], і як не піти туди сьогодні, коли так голосно реве великий дзвін і так завзято, сильним, металевим голосом кличе до себе [...]. А дзвін все гуде, все б’є, ніби на сполох, ніби розпачливим криком своїм хоче проїняти саме нутро землі й звідти викликати навіть тих, що відійшли у вічність. Дзвін б’є і б’є тяжким, залізним серцем, і кожний його удар здвигає селом, струшує з нього віковий сон, зводить і жене” [29, с.294–295].

Використання дзвонів у різних обрядах, зокрема обході й освяченні полів, змальовано в романі “Волинь” так: “Зараз із того темного дубового гаю, зі співами гімнів вийдуть величні люди у довгих, білих одягах. Вони пройдуть повільно, урочистою ходою [...]. Дзвони литимуться просто з небес, сонце співатиме величне “Гльорія” [27, с.166].

За допомогою дзвонів збирали парафіян не тільки на богослужіння, а й для повідомлення громаді важливих новин: “У церкві дзвонять. Чого у церкві дзвонять? Дядьки [...] квапляться до церкви” [30, с.110]; коли цар зрікся престолу, то “бігли на дзвіницю, били в дзвони, гукали – хай же революція!...” [30, с.111].

У наш час інший діяч української культури в діаспорі Володимир Пилипович із Перемишля через Юрія Ясіновського привернув увагу автора до одного з когорт дослідників дзвонарства – перемишльського владика Григорія Лакоти (1883–1950). Він опікувався розповсюдженням дзвонів музики й пропагував, особливо під час освячення дзвонів, її вагому роль у житті християн. У ході багатолітньої роботи готував до опублікування монографію, присвячену історії дзвонарського мистецтва Перемишльської єпархії з Лемківщиною включно, зібрав значну кількість фотографій дзвонів із цих теренів (два товстих альбоми), світлини споряджувалися відповідним науковим апаратом, зокрема відбитками написів і оздоблень, описів форм, часу й місця виготовлення, класифікувалися за відливницькими школами тощо. Однак після арешту Г.Лакоти в 1946 р. і заслання його у Воркуту доля матеріалу не відома [13, с.178]. Інші науковці – Лешек і Тереса Мазепа звернули увагу на дзвоніння як складову особливого звукового простору Львова [15, с.19].

Не випадково, що серед поетичних рядків Надії Дички з нагоди 80-ліття уродження Прикарпаття, співака, бандуриста, імпресаріо гастролей митців українського зарубіжжя, культурного діяча діаспори Володимира Луціва є такі рядки:

“Від ранньої до пізньої зорі збігає Час, відмірюючи долі... Можливо, десь Небесні дзвонарі відлічують нам кожен рік поволі...”	Можливо, знов для кожного свій дар зсилають з Неба Ангели щомиті... В земному храмі хтось із нас дзвонар, А перед кимось – Вівтарі відкриті...”
---	--

Науковці еміграції в час, коли не все можна було опублікувати з написаного в Україні, навіть при відсутності багатьох джерел, стали своєрідними дзвонарями в науці й мистецтві, кликали до нього. Своїми справами служили національній культурі, закладали підвалини її кампанології. Завдяки цьому вдалося ознайомити світову громадськість із надбаннями українського дзвонарства, показати його місце в здобутках цивілізації.

1. Badecki K. Lwowska wieża ratuszowa i jej dzwony / Karol Badecki. – Lwów, 1920. – 46 с.
2. Badecki K. Średniowieczne ludwisarstwo lwowskie / Karol Badecki. – Lwów, 1921. – 59 с.
3. Біднов В. Дзвони : короткі історичні відомості / Василь Біднов. – Варшава, 1931. – С. 96–117 : відбитки.
4. Жолтовський П. Художнє лиття на Україні в XIV–XVIII ст. / П. Жолтовський. – К., 1973. – 132 с.

5. Зіць В. Іван Стебельський – меценат освіти і Церкви / Василь Зіць // Літопис Бойківщини *Litopys Boykivshchyny*: Орган Головної Управи Т-ва “Бойківщина”, Вашингтон. – Самбір, 2004. – Ч. 1/ 66 (77). – С. 27–31.
6. Кармазин-Каковський В. Мистецтво Лемківської церкви / Всеволод Кармазин-Каковський. – Рим, 1975. – 310 с.
7. Кармазин-Каковський В. Архітектура бойківської церкви / Всеволод Кармазин-Каковський. – Нью-Йорк; Філадельфія, 1987. – 223 с.
8. Карпович В. Дзвони церкви Успенія Пр. Д. Богородиці / В. Карпович // Збірник Львівської Ставропігії: минуле і сучасне : студії, замітки, матеріали. Т. I / за ред. д-ра Кирила Студинського. – Львів, 1921. – С. 160–184.
9. о. Катрій Юліян. Пізнай свій обряд: Літургійний рік Української Католицької Церкви / о. Юліян Катрій. – Нью-Йорк, 1976. – 485 с.
10. Клепала й звони // Рускій Сіон: Часопись церковная. – Львів, 1872. – Ч. 10. – 31 мая. – С. 310–311.
11. Козицький П. Спів і музика в Київській академії за 300 років її існування / П. Козицький. – К., 1971. – 148 с.
12. Лакота Г. Дещо про дзвони. З нагоди віднови “Івана Хрестителя”, князя усіх дзвонів Перемиської Епархії / Григорій Лакота // Український Бескид: Тижневик. – Перемишль, 1938. – Ч. 37. – 25 верес. – С. 4–5.
13. Лакота Г. Дві престольні церкви Перемиські / Єп. Григорій Лакота // Блаженний Григорій Лакота перемиський єпископ-помічник. Зібрані історичні праці / [вступ Марко Мельник; зібрав і до друку підгот. Володимир Пилипович]. – Перемишль, 2003 (“Перемиська бібліотека” перемиського відділу Об’єднання українців у Польщі). – С. 33–109.
14. Lewicki B. Uwagi dotyczące się napusu ruskiego na dzwonie S. Jerzego we Lwowie / Benedykt Lewicki // *Czasopismo Naukowe. Od Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich wydawane.* – Lwów, 1831. – Zesz. IV. – S. 123–136.
15. Мазепа Л. Шлях до музичної академії у Львові : у 2 т. / Лешек Мазепа, Тереса Мазепа. – Львів, 2003. – Т. 1. – 288 с.
16. Макаревський Ф. Материали для историко-статистического описания Екатеринославской епархии: церкви и приходы прошедшего XVIII столетия : в 2 т. / Ф. Макаревский. – Днепропетровск, 2000. – [репринт. изд.].
17. Модзалевський В. До історії українського ліярництва (про людвисарів та конвисарів) / Вадим Модзалевський // Збірник секції мистецтв / Українське наукове товариство. – К., 1921. – Вип. 1. – С. 3–23.
18. Модзалевський В. Тези до доповіді: “До історії українського ліярництва” (про людвисарів та конвисарів) / В. Л. Модзалевський // Збірник секції мистецтв / Українське наукове товариство. – К., 1921. – Вип. 1. – С. 24.
19. Молитовник Християнської Родина / [склав о. Іриней Назарко]. – Мондер, 1948. – С. 285–316.
20. Никаноров А. Б. Опыт библиографии по русской кампанологии 1785–1940 гг. / А. Б. Никаноров, С. А. Старостенков // Рукописные памятники. – С. Пб., 1999. – Вып. 5 : Из истории музыкальной культуры. – С. 179–213.
21. Новый колокол в Почаевской лавре // Волыньские епархиальные ведомости. – Кременец, 1887. – № 4. – 1 фев. Ч. неофиц. – С. 124.
22. Nowowiejski An. Wykład liturgji kościoła katolickiego. T. I / An. Nowowiejski. – Warszawa, 1893.
23. Оглоблин О. Київська Археографічна комісія / О. Оглоблин // Енциклопедія українознавства : словникова частина / [гол. ред. проф. д-р Володимир Кубійович]. – Париж; Нью-Йорк, 1959. – Ч. 3. – С. 1017.
24. Петровский А. Колокол / А. Петровский // Богословская энциклопедия : в 12 т. / [под ред. Н. Глубоковского]. – С. Пб., 1911. – Т. 12 : Книги символические–Константинополь. – С. 343–348.
25. Пилипенко Б. Видатна пам’ятка українського ліярництва (Мазепин дзвін) [стаття] [поч. XX ст.] / Борис Пилипенко // Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, Інститут рукопису. Фонд № X (Архів ВУАН), од. збер. 17954. – Машинописна копія. – 34 с.
26. Пеленський Й. Дзвони на Україні-Руси / Й. Пеленський // Діло. – Львів, 1910. – № 124–126.
27. Самчук У. Куди тече та річка. Ч. 1 / Улас Самчук // Волинь : роман у 3-х ч. Т. 1. – К., 1993. – 574 с.
28. Самчук У. Війна і революція. Ч. 2 / Улас Самчук // Волинь. Т. 1. – К., 1993. – 574 с.
29. Самчук У. Батько і син. Ч. 3 / Улас Самчук // Волинь. Т. 2 / [післямова С. Пінчука]. – К., 1993. – 334 с.
30. Самчук У. Марія. Хроніка одного життя : роман / У. Самчук, С. Пінчук; [підгот. тексту та післямова С. Пінчука]. – К., 1999. – 189 с.
31. Сандуляк І. Село Карлів колись і тепер / Іван Сандуляк. – 2-ге незмінене вид. – Детройт, 1974. – 76 с.

32. Сецинский Е. Исторические сведения о приходах и церквах Подольской епархии. Ушицкий уезд / Е. Сецинский // Труды Подольского церковного историко-археологического общества / [под ред. прот. Е. Сецинского и Н. Яворовского / Николай Сецинский, Николай Яворовский]. – Каменец-Подольский, 1911. – Вып. 11. – С. 1–144.
33. Січинський В. Дерев'яні дзвіниці і церкви Галицької України XVI–XIX ст. / Володимир Січинський. – Львів, 1925. – 32 с.
34. Січинський В. Металеве виробництво // Січинський В. Нариси з історії української промисловости / Володимир Січинський. – Львів, 1936. – С. 83–98.
35. Січинський В. Дзвони / В. Січинський // Енциклопедія українознавства : словникова частина. – Львів, 1993. – [репринт. відтвор. вид. 1955–1984 рр.]. – Т. 2. – С. 508.
36. Теодорович Н. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии / Николай Теодорович. – Почаев, 1893. – Т. III : Уезды Кременецкий и Заславский. – 687 с.
37. Требник Митрополита Петра Могилы. Київ, 1646. Фотопередрук Олекси Горбача / Український Католицький університет ім. Св. Климента папи. – Рим, 1988. – 1673 + III с.
38. Українські народні мелодії : в 11 т. / [збір. і зредагув. З. Лисько]. – Торонто ; Нью-Йорк, 1991.
39. Широцький К. Дзвін Сави Чалого / Кость Широцький // Записки НТШ. – 1911. – Т. CIV. – С. 174–176.
40. Церковні дзвони: Ювілейне видання з нагоди 130 літньої річниці заложення ліярні дзвонів Б-тів Фельчинських у Калуші і Л. Фельчинського і С-ки в Перемишлі. – Станіславів, 1938. – 48 с.

Обобщаются результаты исследований основоположников украинской campanологии, в частности тех, которые работали в эмиграции: В.Биднов, У.Самчук, В.Сичинский, В.Кармазин-Каковский и другие. Когда не все из написанного можно было опубликовать в Украине, они знакомили мир с достижениями ее колокольного искусства, служили национальной культуре. Работы исследователей, композиторов, писателей эмиграции и диаспоры обеспечили непрерывность его изучения.

Ключевые слова: колокола, звони, людвисарство, campanология, campanологи, эмиграция, научные источники, колокольная культура.

Are summarized the results of researches of founders of Ukrainian campanology from diaspora, such as: V.Bidnov, V.Sichinskiy, V.Karmazin-Kakovskiy, U.Samchuk etc. In time, when not all from written was possible to publish in Ukraine, they acquainted the world with acquisitions of it bellringing, served a national culture. Labours of research workers, composers, writers of diaspora, provided continuity in his study.

Key words: ringings, bellringing, lyudvisarstvo, campanology, campanologists, diaspora, scientific sources, bellringing culture.

УДК 78.022

ББК 85.310.712

Юрій Волощук

СТИЛЬ “WORLD MUSIC” У ВИКОНАВСЬКІЙ ТВОРЧОСТІ СКРИПАЛЯ ВАСИЛЯ ПОПАДЮКА (КАНАДА)

У статті досліджується виконавська діяльність скрипаля Василя Попадюка й інструментального ансамблю “Papa Duke” (Канада); аналізується специфіка втілення стилю “world music” у творчості колективу; вивчаються основні групи засобів музичної виразності, які характеризують їхній виконавський стиль.

Ключові слова: інструментальний ансамбль, фольклорна творчість, джаз, поп-музика, музичний стиль, виконавська творчість.

Період останньої третини ХХ – початку ХХІ століття характеризується осучасненням народновиконавського середовища та локальних фольклорних традицій, що виявляється в оновленні репертуару, структури мелосу, виконавської лексики, складу виконавців, інструментарію. Значну роль у цьому процесі відіграють сучасні інструментальні ансамблі, основною метою творчої діяльності яких є відродження, збереження та подальший розвиток національного фольклору.

Талановитий представник української діаспори Канади скрипаль-віртуоз Василь Попадюк – один із найяскравіших виконавців кінця ХХ – початку ХХІ століття, визначний пропагандист української інструментальної автентики, композитор, представник популярного в Західній Єв-